

I. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД В АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Віктор Савченко, Едуард Гура

Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту

Анотація

В статтю представлені результати дослідження транзактного аналізу особистості і типів психологічних захистів у студентів Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту за час педагогічної практики. На основі отриманих даних розроблено диференційовану психолого-педагогічну програму занять, що оптимізує адаптацію студентів до педагогічної діяльності.

Annotation

The article deals with the psychometric research results of the transaction personality analysis and the types of psychological defences of the students of Dnipropetrovsk Physical Culture and Sport Institute during teaching practice. On the basis of the received data there was designed a differential psychological pedagogical program of adaptation of the students to teaching activity.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні психологи виділяють три основні напрямки вивчення проблем, пов'язаних з адаптацією особистості. *Перший напрямок* досліджень вивчає медичні і психологічні компоненти адаптації в різноманітних стресових умовах. В подібних дослідженнях основну увагу приділяють динаміці і гармонії потреб та мотивації особистості, встановленню контактів суб'єкта адаптації зі своїм «Я» [4]. Адаптація в рамках цього напрямку вивчається поза контекстом конкретної предметної і професійної діяльності, на яких відображаються негативні впливи стресових ситуацій. Саме предметна і професійна діяльність особистості є важливим джерелом подолання таких негативних впливів. Вона грає важливу роль у розумінні механізмів психологічної адаптації. *Другий напрямок* дослідження феномену адаптації пов'язаний з вивченням психофізіологічних аспектів і психічних процесів, які забезпечують її в умовах змін в соціально-професійному середовищі. В рамках цього напрямку адаптація виступає, як процес урівноваження і перебудови різних психофізіологічних систем організму. Він направлений на підтримку внутрішнього гомеостазу. В якості основних характеристик адаптації виступа-

ють об'єктивно зафіксовані зміни психофізіологічних показників під час дослідницької діяльності. До *третього напрямку* вивчення адаптації відносять роботи з комплексного вивчення психічних і функціональних станів людини в професійній діяльності. Такий погляд на адаптацію дозволяє дослідити взаємодію «субсистемних» та «метасистемних» протиріч, які існують в зовнішньому і внутрішньому світі людини. Структура і динаміка адаптації вивчається як процес урівноваження у відкритій системі, в якій створюються нові системні якості [6].

При вивченні адаптації на різних етапах професійного розвитку людини доцільно притримуватися наступних концептуальних розумінь. Суб'єктом адаптації завжди виступає людина. Адаптація – це досить складна система новоутворень, яка поєднує в собі два підходи (процесуальний і результативний). У такому випадку об'єктом вивчення адаптації є сукупність психічних якостей, які сформувались в процесі адаптації та приводять до того або іншого результату. При цьому в сукупність новоутворень включають не тільки об'єм знань, умінь та навичок, сформованих у суб'єкта адаптації, а і складну систему взаємодій з професійним і соціальним оточенням [4]. Сучасні дослідники досить важливим моментом теоретичного вивчення

феномена адаптації вважають багатомірністю і різноплановістю її носія, тобто людини. При дослідженнях суб'єкт адаптації розглядають в трьох аспектах: людина як індивід, як особистість і як суб'єкт діяльності [5].

Вчені вважають, що процес адаптації проходить за наступною схемою: впливи факторів оточуючого середовища → сприйняття цього впливу суб'єктом адаптації → актуалізація сформованих сторін життєдіяльності суб'єкта, внутрішніх засобів адаптації особистості та міжособистих взаємодій → досягнення адаптації особистості в результаті компенсації або дезадаптація особистості у випадках недостатньої компенсації [3, 6].

Представлена робота присвячена створенню диференційної психолого-педагогічної програми занять, які оптимізують адаптацію студентів під час педагогічної діяльності на основі дослідження особистості студентів, як суб'єкта адаптації.

Важливим показником загальної адаптації особистості студентів є їх адаптація до соціально-професійних умов праці. Вона базується на пасивно-приспосувальних і активно-перебудованих зв'язках особистості з оточуючим середовищем. В процесі психологічної адаптації утворюється відповідний стиль діяльності особистості, який дозволяє виконувати з успіхом свою професійно-функціональну роль [5]. Оптимізувати процес формування цього професійного стилю діяльності особистості дозволяє використання диференційного підходу в адаптації студентів під час педагогічної практики. Диференціація в педагогіці – це процес та результат створення відмінностей між частинами професійної діяльності. Диференціація процесу навчання є одним із основоположних принципів роботи вищих навчальних закладів у сучасній педагогіці. Вона передбачає ро-

боту зі студентами відповідно їх знанням, вмінням та навичкам. Традиційно в нашій країні диференціація здійснюється за здібностями, інтересами, талантами. При формуванні диференційних груп їх члени не повинні здогадуватися про причини їх розподілу. Під час педагогічного процесу при диференціації використовуються групові пошукові завдання. Навчальні завдання вирішуються у процесі спілкування. Це сприяє формуванню комунікативних навичок. Диференціація здійснюється в межах груп студентів під час педагогічної практики. Підставами для диференціації виступають гендерні особливості структури особистості та психологічних захисних систем.

Мета дослідження: вивчення структури особистості і психологічних захистів студентів під час педагогічної практики в загальноосвітніх школах та створення на основі отриманих даних диференційної програми занять, які оптимізують адаптацію студентів під час педагогічної діяльності.

Методи та організація дослідження: дослідження «Транзактний аналіз спілкування» в модифікації Н.В. Бордовської і А.А. Реана [2], дослідження типології психологічних захистів Р. Плутчік, в адаптації Л.І. Вассермана, О.Ф. Еришової, Е.Б. Клубової [7], педагогічне спостереження, аналіз науково-методичної літератури, статистична обробка результатів. Метод «Транзактний аналіз спілкування» дозволяє діагностувати складові структури особистості студентів-практикантів по Е. Берну. Вони відповідають класичним психологічним уявленням про батьківську, дорослу та дитячу частини особистості. Під час занять на педагогічній практиці студенти знаходяться в одному з трьох станів особистості. Практиканти спілкуються на дитячому, дорослому та батьківському

рівнях. В залежності від кількості набраних балів визначають домінуючу частину структури особистості студентів. Виявлені характеристики можуть позитивно або негативно впливати на професійну адаптацію студентів [2]. Методика Р. Плутчіка відноситься до тестів-опитувальників, які вимірюють основні психологічні захисти особистості. Відомо, що зрілі психологічні захисти покращують психологічну адаптацію особистості [1]. Методика дозволяє отримати окремі показники психологічних захистів. Контрольну групу в дослідженні не використовують, оскільки автори методики надають стандартні психометричні показники психологічних захистів (s) [7].

У дослідженні брали участь 72 студенти денної та заочної форми навчання Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту (ДДФКіС), 20-45 років – 38 осіб чоловічої статі (52,8 %) і 34 особи жіночої статі (47,2 %).

Результати дослідження та їх обговорення. У 2011 році в ДДФКіС було проведено дослідження станів особистості та механізмів психологічних захистів майбутніх вчителів і тренерів під час педагогічної практики. На першому етапі дослідження вивчались психологічні стани особистості, в яких перебувають студенти під час спілкування з учнями на заняттях з фізичної культури. Для первинної диференціації використовувався гендерний підхід в оцінці результатів дослідження. Отримані дані представлені в таблиці 1.

Дані таблиці 1 свідчать про виявлені гендерні особливості особистості студентів. У юнаків-практикантів значно переважає доросла частина особистості (52,63 %). Така характеристика особистості дозволяє будувати стабільні стосунки з дорослими особами та іноді ускладнює стосунки з дітьми. Зріла особистість чекає

Таблиця 1

Гендерний розподіл студентів за домінуючими станами особистості

Домінуюча частина особистості	юнаки		дівчата	
	кількість	%	кількість	%
Батьківська частина	9	23,68	12	35,29
Доросла частина	20	52,63	11	32,35
Дитяча частина	5	13,16	10	29,41
Відсутність домінування	4	10,53	1	2,95

від дітей розуміння і слідування правилам, тобто того, що вона робить сама. Самі діти, внаслідок інфантильності, досить часто порушують правила в стосунках та демонструють незрозуміння. В роботі з такими студентами-практикантами особливу увагу приділяють розумінню відмінностей особистості дітей від особистості дорослих. Такий фокус роботи попереджає виникнення розчарування під час занять. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що у дівчат-практикантів переважає батьківська частина (35,29 %). На наш погляд, саме така структура є бажаною для виконання функції соціальних батьків (вчителів). Дитяча структура особистості домінувала у 13,16 % юнаків та 29,41 % дівчат. Переважання подібної структури особистості у студентів є свідченням низької психологічної зрілості та складності виконання функцій викладача. Такі студенти досить просто встановлюють контакти з учнями, тому що самі психологічно функціонують на дитячому рівні. Через деякий час після встановлення контакту у них починають виникати проблеми, пов'язані з встановленням педагогічних правил та норм поведінки. В психокорекції таких студентів фокусом роботи стає розуміння батьківських та дорослих функцій особистості. Студенти мають зрозуміти, що бути гарними викладачами означає не подобатися своїм учням, а підготувати їх до складного дорослого життя. Діти досить часто сприймають хорошими дорослих, які задовольняють їх бажання, а

не вчать їх вмінню робити це самостійно.

На другому етапі дослідження для диференціації студентів відповідно психологічних захистів під час педагогічної практики використовувався гендерний підхід. Отримані психометричні результати в умовних одиницях (у.о.) надані в таблиці 2.

Дані таблиці 2 свідчать про особливості використання психологічних захистів юнаками і дівчатами. Юнаки-практиканти в складних педагогічних ситуаціях частіше за все використовують витіснення – 5,58 (s – 5,20); заміщення – 6,16 (s – 5,44); інтелектуалізацію 8,18 (s – 7,85). Дівчата-практиканти орієнтуються в своїй педагогічній діяльності на заміщення – 6,12 (s – 5,44).

На третьому етапі дослідження була проведена диференціація психологічних захистів відповідно домінуючої частини особистості студентів. В таблиці 3 отримані результати представлені в умовних одиницях (у.о.).

Представлені в таблиці психометричні результати дослідження студентів свідчать про те, що

особистості, з домінуючою батьківською частиною, під час педагогічної практики частіше за все використовують заперечення – 9,67 (s – 9,23). Студенти, з домінуючою дорослою частиною, орієнтуються на компенсацію – 6,61 (s – 5,93); проекцію – 9,81 (s – 9,59); інтелектуалізацію – 8,1 (s – 7,85). Студенти, у яких переважає дитяча частина особистості, в подоланні фрустрації роблять опір на заміщення – 6,4 (s – 5,44). Студенти, з гармонійною структурою особистості, використовують витіснення – 5,75 (s – 5,20), заміщення – 8 (s – 5,44), інтелектуалізацію – 8,25 (s – 7,85). Під час занять на педагогічній практиці зі студентами обговорюють конструктивні і деструктивні наслідки використання тих або інших психологічних захистів. Відповідно сучасним поглядам на класифікацію механізмів психологічних захистів їх поділяють на примітивні та зрілі. Перші використовуються в стресових станах, які виявляються сильнішими за можливості особистості. Останні використовує розвинута особистість, яка контролює і витримує свої почуття. В представленому дослідженні примітивні психологічні захисти – це заперечення, регресія, проекція. До зрілих механізмів психологічних захистів відносять витіснення, компенсацію, заміщення, інтелектуалізацію, реактивне утворення.

На основі представлених вище

Таблиця 2

Гендерний розподіл показників психологічних захистів студентів.

Символ	Психологічні захисти	Юнаки (у.о.)	Дівчата (у.о.)	Стандарт (у.о.)
A	Заперечення	7,85	8,29	9,23
B	Витіснення	5,58	4,44	5,20
C	Регресія	5,28	7,38	9,21
D	Компенсація	4,95	5,39	5,93
E	Проекція	8,63	7,85	9,59
F	Заміщення	6,16	6,12	5,44
G	Інтелектуалізація	8,18	7,2	7,85
H	Реактивне утворення	4,2	5,74	8,00

Таблиця 3

Дані структурного і типологічного аналізу особистості студентів.

Психологічні захисти	Домінуюча частина особистості			
	Батьківська частина (у.о.)	Доросла частина (у.о.)	Дитяча частина (у.о.)	Відсутня (у.о.)
Заперечення	9,67	8,71	7,9	6
Витіснення	4,36	5,13	4,8	5,75
Регресія	7,7	5,74	7,13	4,75
Компенсація	5,27	6,61	4,8	4
Проекція	7,68	9,81	7,97	7,5
Заміщення	4,74	5,42	6,4	8
Інтелектуалізація	7,55	8,1	6,86	8,25
Реактивне утворення	6,95	4,03	5,4	3,5

результатів дослідження розроблені заняття-тренінги психологічної адаптації студентів під час педагогічної практики. Мета занять – оптимізація психологічної адаптації студентів та розвиток їх педагогічних здібностей. В результаті занять студенти отримують розуміння багатьох аспектів своєї особистості, розвивають співчуття до учнів, розширюють межі психологічної свободи для вирішення класичних педагогічних проблем та конфліктів новими способами. Диференційований підхід передбачає використання зі студентами різних психотехнологій. Зі студентами, у яких домінує батьківська частина, використовують інтерпретації, реконструкції, конфронтації. В роботі з практикантами, у яких переважає доросла частина, орієнтуються на вербалізацію складних контрастних емоцій, емпатичне реагування. Майбутні педагоги, з гіпертрофованою дитячою частиною, потребують створення атмосфери психологічної безпеки та контейнерування. Під час занять-тренінгів обговорюється хід педагогічної практики, використовуються відеоматеріали. Сюжети складних педагогічних ситуацій розглядаються на групових заняттях з використанням гендерного підходу, методу транзактного аналізу і аналізу психологічних захистів вчителів та учнів. Кожен студент отримує своє розуміння та рішення конфліктної педагогічної задачі з трьох позицій: учня,

вчителя та керівника навчального закладу. Тобто у практикантів з'являється можливість зрозуміти педагогічні проблеми з позицій всіх учасників педагогічного процесу та дослідити його динаміку.

Перспективним напрямком дослідження психологічної адаптації студентів до професійної діяльності може бути вивчення особливостей розвитку особистості студентів (пережиті стреси і фрустрації) та їх впливів на адаптацію в педагогічній діяльності.

Висновки:

1. Диференційований підхід під час педагогічної практики оптимізує процес психологічної адаптації студентів. Підставами для диференціації можуть виступати гендерні особливості транзактної структури особистості та психологічних захистів практикантів.

2. У юнаків-практикантів значно переважає доросла частина особистості (52,63 %). Дитяча структура особистості домінувала у 13,16 % юнаків. Юнаки в складних педагогічних ситуаціях частіше за все використовують витіснення, заміщення і інтелектуалізацію. У дівчат-практиканток переважає батьківська частина (35,29 %). Дитяча структура особистості домінувала у 29,41 % дівчат. Дівчата в своїй педагогічній діяльності орієнтуються на використання заміщення.

3. З метою покращення адаптації студенти, з домінуючою батьківською частиною, під час педагогічної практики використо-

вують заперечення; практиканти, з домінуючою дорослою частиною, орієнтуються на компенсацію, проекцію, інтелектуалізацію; особистості, з переважанням дитячої частини особистості, використовують заміщення; майбутні педагоги, з гармонійною структурою особистості, спираються на витіснення, заміщення, інтелектуалізацію.

4. На основі диференціації отриманих психометричних результатів розроблені заняття-тренінги оптимізації психологічної адаптації студентів під час педагогічної практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.В. Индивидуальные особенности психологической защиты личности в спортивной деятельности: Автореф. дис. канд. психол. наук: спец.13.00.04 / СПбГАФК им. П.Ф. Лесгафта. – СПб., 2006. – 22 с.
2. Бордовская Н.В. Педагогика: Учебник для вузов / Н.В. Бордовская, А.А. Реан – СПб., 2010. – 300 с.
3. Горчинський С.В. Педагогічні основи професійної адаптації студентів / С.В. Горчинський // Вісник ЧНПУ. – 2010. – Вип. №81, Т.1. – С.183 – 186.
4. Огієнко П.М. Психодинамічні особливості розумової працездатності в адаптації студентів до умов професійної підготовки / П.М. Огієнко // Вісник ЧНПУ. – 2011. – Вип. №86, Т.1. – С. 338 – 341.
5. Реан А.А. К проблеме социальной адаптации личности / А.А. Реан // Вестник СПбГУ. – 1995. – №3. – С. 74 – 79.
6. Реан А.А. Психология адаптации личности / А.А. Реан, А.Р. Кудашев, А.А. Баранов. – СПб., 2008. – 476 с.
7. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов – М., 2002. – 464с.

